

14 [25]

Το να έχουμε, όμως, εκ φύσεως το ένα ή το άλλο φρόνημα ως έμφυτη ιδιότητα, δεν σημαίνει εδώς ότι δεν το έχει αποκτήσει διόλου ο άνθρωπος που το έχει, δηλ. ότι δεν είναι ο δημιουργός του· αλλά σημαίνει μόνον ότι δεν το έχει αποκτήσει μέσα στον χρόνο (ότι ο άνθρωπος είναι το ένα ή το άλλο από τα νιάτα του και για πάντα).³⁵ Το φρόνημα, δηλ. ο πρώτος υποκειμενικός λόγος [αρχή] της αποδοχής των γνωμόνων, δεν μπορεί να είναι παρά ένα και μοναδικό και αναφέρεται καθολικά σε ολόκληρη την χρήση της ελευθερίας. Το ίδιο το φρόνημα, όμως, πρέπει να έχει γίνει επίσης δεκτό με ελεύθερη προαίρεση, επειδή διαφορετικά δεν θα μπορούσε να καταλογισθεί σε κάποιον. Ο υποκειμενικός λόγος ή η αιτία της αποδοχής αυτής δεν μπορεί πάλι να γνωσθεί (μολονότι είναι αναπόφευκτο να ρωτήσομε σχετικά: διότι διαφορετικά θα έπρεπε και πάλι να αναφερθεί ένας γνώμονας στον οποίο έχει γίνει δεκτό το φρόνημα αυτό, το οποίο πρέπει να έχει και πάλι εξ ίσου τον λόγο του). Επειδή, λοιπόν, δεν μπορούμε να συναγάγουμε το φρόνημα τούτο, ή μάλλον την ανώτατη αρχή του, από κάποιον πρώτο, μέσα στον χρόνο, ενέργημα της προαίρεσης,³⁶ γι' αυτό το αποκαλούμε μισανιδιότητα της προαίρεσης η οποία της ανήκει εκ φύσεως (μολονότι στην πραγματικότητα θεμελιώνεται στην ελευ-

θεϊκού δικαστηρίου), αλλά σύμφωνα με ένα εμπειρικό κριτήριο (από έναν ανθρωπίνως δικαστή). Θέματα που θα τα πραγματευτούμε ακόμην στην συνέχεια.

[52]

θερία). Το ότι όμως με τον άνθρωπο για τον οποίο λέμε ότι είναι εκ φύσεως καλός ή κακός, δεν εννοούμε τον επίμερους άνθρωπο (διότι τότε θα μπορούσε να θεωρείται ο ένας ως εκ φύσεως καλός, και ο άλλος κακός), αλλά ότι δικαιούμαστε να εννοούμε ολόκληρο το γένος, τούτο μπορεί να αποδειχθεί περαιτέρω μόνον εάν η άνθρωπο-λογική έρευνα δείξει ότι οι λόγοι που μας επιτρέπουν να αποδώσομε σε έναν άνθρωπο τον έναν από τους δύο αυτους χαρακτηριστές ως έμφυτο, έχουν τέτοια υφή, ώστε να μην υπάρχει λόγος να εξαφέσομε έναν άνθρωπο από αυτους, και συνεπώς ότι ισχύουν για το γένος.

I.

[26]

Περί της πρωταρχικής καταβολής για το αγαθό στην ανθρώπινη φύση

Μπορούμε να την διαφέσομε βασιμώς, σε σχέση με τον σκοπό της, σε τρεις τάξεις, ως στοιχεία του προσορισμού του ανθρώπου:

- 1) Την καταβολή για την ζώωδη φύση του ανθρώπου ως ζωντανού όντος.
- 2) Για την ανθρώπινη φύση³⁷ του ως ζωντανού και συγγρόνας ελλόγου όντος.
- 3) Για την προσσωπικότητά του ως ελλόγου και συγγρόνας ως όντος ικανού για καταλογισμό.*³⁸

* Την καταβολή τούτη δεν μπορούμε να την θεωρήσομε ότι

[53]

16 1. Την καταβολή για την ζώωδη φύση στον άνθρωπο μπορεί κανείς να την υπαγάγει στον γενικό τίτλο της φυσικής και απλώς και μόνο μηχανικής φιλαυτίας, δηλ. μιας φιλαυτίας για την οποία δεν απαιτείται Λόγος. Αυτή είναι τρίτη: αποσκοπεί, πρώτον, στην συντήρηση του εαυτού μας· δεύτερον, στην αναπαράγωγή του είδους, μέσω της γενετήσιας ορμής, και στην συ-

περιέχεται ήδη στην έννοια των προηγούμενων, αλλά πρέπει κατ' ανάγκην να την θεωρήσουμε ως ιδιαίτερη καταβολή. Διότι από το γεγονός ότι ένα ον έχει Λόγο, δεν προκύπτει διόλου ότι ο Λόγος περιέχει την ικανότητα να καθορίζει την προαίρεση απολύτως, με μόνη την παράσταση της επάρκειας των γνωμών της για την καθολική νομιμότητα, και συνεπώς να είναι απ' εαυτού προακτικός· τουλάχιστον, στον βαθμό που μπορείς να κατανοήσουμε. Ακόμη και το πιο έλλογο από τα κοσμικά όντα θα ήταν, βεβαίως, πάντοτε δυνατόν να χρειάζεται ορισμένα ελαττώματα που προέρχονται από αντικείμενα της χλίσης, για να καθορίσει την προαίρεσή του· για τούτο, όμως, θα ήταν δυνατόν να εφευρμάξει τον πιο έλλογο διαιολογητό, τόνον όσον αφορά στο μέγιστο άθροισμα των ελαττηρίων όσο και των μέσων, για να επιτύχει τον μέγιστο καθορισμένο σκοπό, χωρίς εν τούτοις να υποφιασθεί ούτε καν την δυνατότητα ενός φαινομένου σαν τον ηθικό νόμο που επιτάσσει απολύτως, ο οποίος φανερωθείται μέσω μιας ο νόμος αυτός, δεν θα τον επινοούσαμε ως τέτοιον με καμιά σφιστεία ούτε θα τον επιβάλλαμε στην προαίρεση με την φλάνορεια· και όμως, ο νόμος αυτός είναι το μόνο που μας κάνει να αποκτήσουμε επίγνωση της ανεξαρτησίας της προαίρεσής μας από τον καθορισμό μέσω όλων των άλλων ελαττηρίων (επίγνωση της ελευθερίας μας) και συγχρόνως, με τον τρόπο αυτόν, επίγνωση της ικανότητας καταλογισμού όλων των πράξεων.

[54]

ντήρηση εκείνου που παράγεται από την ανάμειξη των φύλων· τρίτον, στην κοινότητα με άλλους ανθρώπους, δηλ. η ορμή για την κοινωνία. - Στην φιλαυτία μπορούν να μιτολιστούν ελαττώματα³⁸ όλων των ειδών (τα οποία, όμως, δεν φυτρώνουν από μόνα τους από την καταβολή εκείνη σαν ρίζα). Μπορούν να ονομασθούν ελαττώματα της ωμότητάς της φύσης και λέγονται, στην ύψιστη απόχλωσή τους από τον φυσικό σκοπό, κτηνώδη ελαττώματα: της φαιτιάλης, της λαγνείας και της άγριας ανομιμίας (στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους).

2. Οι καταβολές για την ανθρώπινη φύση μπορούν να υπαχθούν στον γενικό τίτλο της φυσικής μεν, αλλά πάντως συγκατασκευαστικής (για την οποία απαιτείται Λόγος)· δηλαδή, το να κρίνει κανείς τον εαυτό του ως ευτυχημένο ή δυστυχημένο μόνο σε σύγκριση με τους άλλους. Από την καταβολή τούτη προέρχεται η χλίση να αποκατούμε μια αξία κατά την γνώμη των άλλων· και μάλιστα, αρχικώς, απλώς και μόνον την αξία της ισότητάς: να μην επιτρέπεται κανείς σε κανένα υπεροχή πάνω του, σε συνδυασμό με την σταθερή ανησυχία μήπως οι άλλοι επιδιώκουν κάτι τέτοιο· από εδώπηγάζει τελικώς ο άδικος πόθος να αποκτήσει κανείς υπεροχή πάνω στους άλλους.⁴⁰ Εδώ, δηλαδή στην χλίση οφθονία και στον αθέμιτο ανταγωνισμό, μπορούν να μιτολιστούν τα μεγαλύτερα ελαττώματα κρυφής και φανερής εχθρότητας εναντίον όλων που τους θεωρούμε ως ξένους για μας - ελαττώματα τα οποία, βέ-

[55]

βαια, στην πραγματικότητα δεν φυτρώνουν μόνα τους από την φύση σαν την ρίζα τους, αλλά –εν όψει της επιφοβής επίληψης εκ μέρους των άλλων της μισοτήτης υπεροχής πάνω μας– είναι γλίσεις, ώστε να αποκτήσομε χάριν ασφαλείας εμείς οι ίδιοι την υπεροχή πάνω στους άλλους ως προστατευτικό μέσον· ενώ, βέβαια, η φύση δεν χρειάζοταν την ιδέα ενός τέτοιου ανταγωνισμού (ο οποίος δεν αποχλείει αφ' εαυτού την αμοιβαία αγάπη) παρὰ μόνον ως ελατήριο για τον πολιτισμό. Για τούτο, τα ελατώματα που προοιζόνται στην χλίση αυτήν, μπορούν να αποκαλούνται και ελατώματα του πολιτισμού και, στον ύψιστο βαθμό της κακοηθείας τους (καθώς τότε δεν είναι παρὰ μόνον η ιδέα ενός μεγίστου ορίου του κακού που υπερβαίνει την ανθρώπινη φύση), π.χ. στον φθόνο, στην αγνωμοσύνη, στην χαιρέκακία κ.ο.κ., ονομάζονται διαβολικά ελατώματα.

3. Η καταβολή για την προσωπικότητα είναι η δευτερεύουσα του σεβασμού για τον ηθικό νόμο ως αφ' εαυτού επαρκούς ελατηρίου της προαίρεσης. Η δευτερεύουσα απλώς και μόνον του σεβασμού για τον ηθικό νόμο μέσα θα ήταν το ηθικό συναίσθημα το οποίο δεν αποτρέπει ήδη αφ' εαυτού έναν σκοπό της φυσικής καταβολής, παρὰ μόνον εφ' όσον είναι ελατήριο της προαίρεσης. Αλλά, καθώς τούτο καθίσταται δυνατόν μόνο με το να αποδέχεται η ελεύθερη προαίρεση το ελατήριο στον γνώμονά της, η υφή μιας τέτοιας προαίρεσης είναι ο καλός-χαρακτήρας· αυτός, όπως κάθε χαρακτήρας εν γένει της ελεύθερης προαίρεσης, είναι κάτι

[56]

που μπορεί μόνον να αποκτηθεί, αλλά για την δυνατότητα του οποίου πρέπει εν τούτοις να υφίσταται μια καταβολή στην φύση μας, στην οποία δεν μπορεί να μεταλασστεί απολύτως τίποτε κακό. Την ιδέα του ηθικού νόμου και μόνον, μαζί με τον αναπόσπαστό της σεβασμό, δεν μπορεί κανείς να την ονομάσει κατάλληλα και αβόλα για την προσωπικότητα· είναι η ίδια η προσωπικότητα (η ιδέα της ανθρώπινης φύσης θεωρημένη τελείως νοητικά). Αλλά ο υποκειμενικός λόγος για το ότι αποδεχόμαστε στον γνώμονά μας ως ελατήριο τον σεβασμό αυτόν, φαίνεται να είναι μια προσθήκη στην προσωπικότητα και για τούτο να αξίζει το όνομα μιας καταβολής που αποσκοπεί σ' αυτόν.

Εάν θεωρήσομε τις τρεις αυτές καταβολές από την άποψη των όρων της δυνατότητάς τους, θα διαπιστώσουμε ότι η πρώτη δεν έχει ως ρίζα της τον Λόγο, η δεύτερη έχει μεν ως ρίζα της τον πρακτικό Λόγο ο οποίος, όμως, υπηρχει άλλα ελατήρια, ενώ μόνον η τρίτη έχει ως ρίζα της τον αφ' εαυτού πρακτικό Λόγο, δηλ. τον Λόγο που νομοθετεί απολύτως. Όλες αυτές οι καταβολές στον άνθρωπο δεν είναι μονάχα (αφνητικώς) καλές (δεν αντιβαίνουν στον ηθικό νόμο), αλλά είναι επίσης και καταβολές για το αγαθό (προάγουν την εκπλήρωσή του). Είναι πρωταρχικές· διότι ανήκουν στην δυνατότητα της ανθρώπινης φύσης. Ο άνθρωπος μπορεί βέβαια να μεταχειρισθεί τις δύο πρώτες εναντίον του σκοπού τους, αλλά δεν μπορεί χαμιά τους να διαγράψει. Με τις καταβολές ενός έντος εννοούμε τόσο τα συστατικά μέρη

[57]

που απαιτούνται για το ον αυτό, όσο και τις μορφές της σύνδεσής τους, ώστε να είναι ένα τέτοιο ον. Είναι πρώτα αρχικές, εάν ανήκουν αναγκαιώς στην δυνατότητα ενός τέτοιου όντος· είναι, όμως, τυχαίες, εάν το ον θα ήταν καθ' εαυτό δυνατό ακόμη και χωρίς αυτές. Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι εδώ δεν γίνεται λόγος για άλλες καταβολές παρά για εκείνες που αναφέρονται άμεσα στο επιθυμητικό και στην χρήση της προαίρεσης.

II.

Περί της ροπής για το κακό στην ανθρωπότητα φύση

Με την ροπή (*propensio*) εννοώ τον υποκειμενικό λόγο της δυνατότητας μιας κλίσης (καθ' ἑξιν πόθου, *concupiscentia*⁴¹), εφ' όσον αυτή είναι τυχαία για την ανθρωπότητα φύση εν γένει.^{*42} Διακρίνεται από την καταβολή κατά

* Η ροπή είναι στην πραγματικότητα μόνον η προδιάθεση για την επιθυμία μιας απόλαυσης που, όταν το υποκείμενο αποκτήσει την εμπειρία της, προκαλεί την κλίση γι' αυτήν. Έτσι, όλοι οι πρό-τόγονοι άνθρωποι έχουν μια ροπή για τα μεθυστικά πρόγματα· διότι, μολονότι πολλοί από αυτούς δεν γνωρίζουν διόλου την μέθη και συνεπώς δεν έχουν διόλου την επιθυμία για τα πρόγματα που την προκαλούν, εν τούτοις δεν έχει κανείς παρά μόνο να τους κάμει να δοκιμάσουν μια φορά τέτοια πρόγματα, για να τους προκαλέσει μια σχεδόν άβυσσος επιθυμίας γι' αυτά. - Ανάμεσα στην ροπή και στην κλίση η οποία προϋποθέτει γνωριμία με το αντικείμενο του πόθου, υπάγχει ακόμη το ένστικτο το οποίο είναι μια ανάγκη που αισθάνεται κανείς να κάμει ή να απολαύσει κάτι, για το

τούτο, ότι μπορεί μεν να είναι έμφυτη αλλά πάντως δεν [29] επιτρέπεται να την παραστήσομε ως τέτοια, αλλά μπορεί να νοηθεί επίσης (αν είναι καλή) και ως επίκτητη ή (αν είναι κακή) ότι την έχει κολλήσει ο ίδιος ο άνθρωπος. - Εδώ, όμως, γίνεται λόγος μόνο για την ροπή προς το αληθινό, δηλ. προς το ηθικό κακό· και τούτο, καθώς μόνον ως καθορισμός της ελεύθερης προαίρεσης είναι δυνατόν, ενώ αυτή δεν μπορεί να κριθεί ως καλή ή κακή παρά μόνο βάσει των γνωμόνων της, πρέπει να συνίσταται στον υποκειμενικό λόγο της δυνατότητας της αποκλίσεως των γνωμόνων από τον ηθικό νόμο και, εάν η ροπή αυτή επιτρέπεται να γίνει δεκτό ότι ανήκει καθολικά στον άνθρωπο (συνεπώς ότι ανήκει στον χαρρακτήρα του γένους του), θα ονομασθεί φυσική ροπή του ανθρώπου προς το κακό. - Μπορεί κανείς να προσθέσει ακόμη ότι η ικανότητα ή η ανακωνότητα της προαίρεσης που τη γάζει από την φυσική ροπή, να αποδεχθεί ή να μην αποδεχθεί ο άνθρωπος στον γνώμονά του τον ηθικό νόμο, ονομάζεται καλή ή κακή καρδιά.

Μπορούμε να σκεφθούμε τρία διαφορετικά επίπεδα της ροπής αυτής. Πρώτον, είναι η αδυναμία της ανθρω-

οποίο δεν έχει ακόμη κάποιαν έννοια (όπως η δημουργική οργή στα ζώα ή η γενετήσια οργή). Τέλος, ένα ακόμη επίπεδο του επιθυμητικού από την πλευρά της κλίσης είναι το πάθος (όχι η αψιθυμία, διότι τούτη ανήκει στο συναίσθημα της ηθονής και της λύπης), που είναι μια κλίση η οποία αποκλείει την κυριαρχία επί του εαυτού μας.